

De grens met Abstede

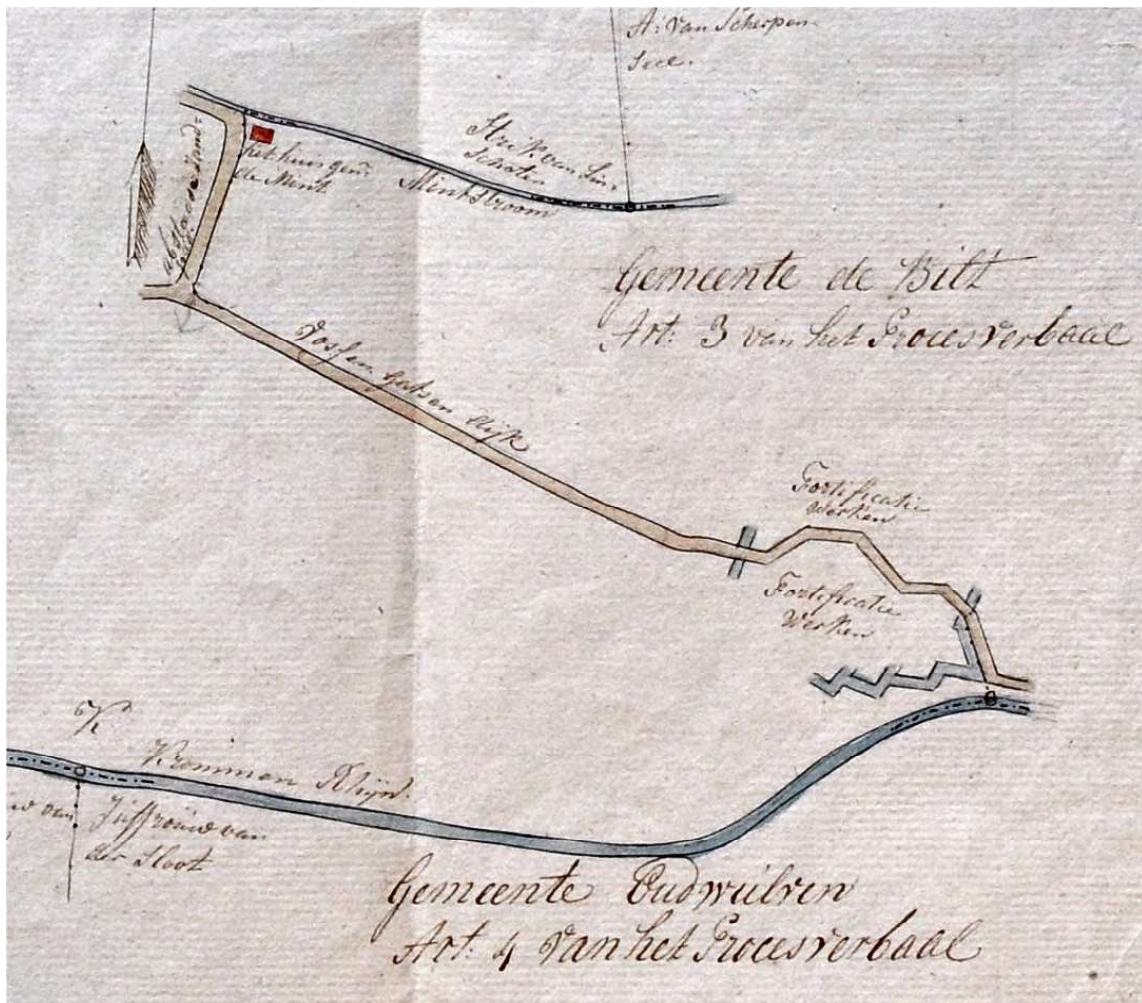
De gemeente Utrecht meende in 1835 aanspraak te kunnen maken op bijna 60 hectare Bilts grondgebied. De claim tot gebiedsuitbreiding werd niet gehonoreerd. Aan het eind van dat jaar ging zelfs een klein stukje grond over van Utrecht naar De Bilt.

Tussen 1812 en 1832 werden als voorbereiding op de oprichting van het Kadaster van alle Nederlandse gemeenten voor het eerst de grenzen nauwkeurig opgemeten en vastgelegd in een proces-verbaal van grensbepaling (1). Aan de processen-verbaal werden ter verduidelijking en als geheugensteuntje bij het opstellen ervan, situatietekeningen toegevoegd, de zogeheten figuratieve schetsen der grensscheiding (figuur 1). Meestal, zoals bijvoorbeeld in het geval van De Bilt, Maartensdijk, Achttienhoven en Westbroek, ging het om evenveel schetsen als er grensgemeenten waren (2). Bij kleinere gemeenten, zoals Abstede, een deel van Utrecht dat van 1818 tot 1823 een zelfstandige gemeente vormde en destijds grensde aan De Bilt, werd soms volstaan met één schets voor alle grenzen met aanliggende gemeenten (2, 3). Bij de instelling van het Kadaster in 1832 werden de volgens deze procedure vastgelegde gemeentegrenzen officieel vastgesteld bij Koninklijk Besluit (4). Eventuele bezwaren

konden nog ingediend worden tot uiterlijk 30 juni 1833, daarna waren de grenzen definitief. Wijzigingen die later om wat voor reden dan ook nog wenselijk of noodzakelijk waren, moesten worden geregeld bij Koninklijk Besluit of, vanaf 1851, bij wet.

De Bilt en Abstede

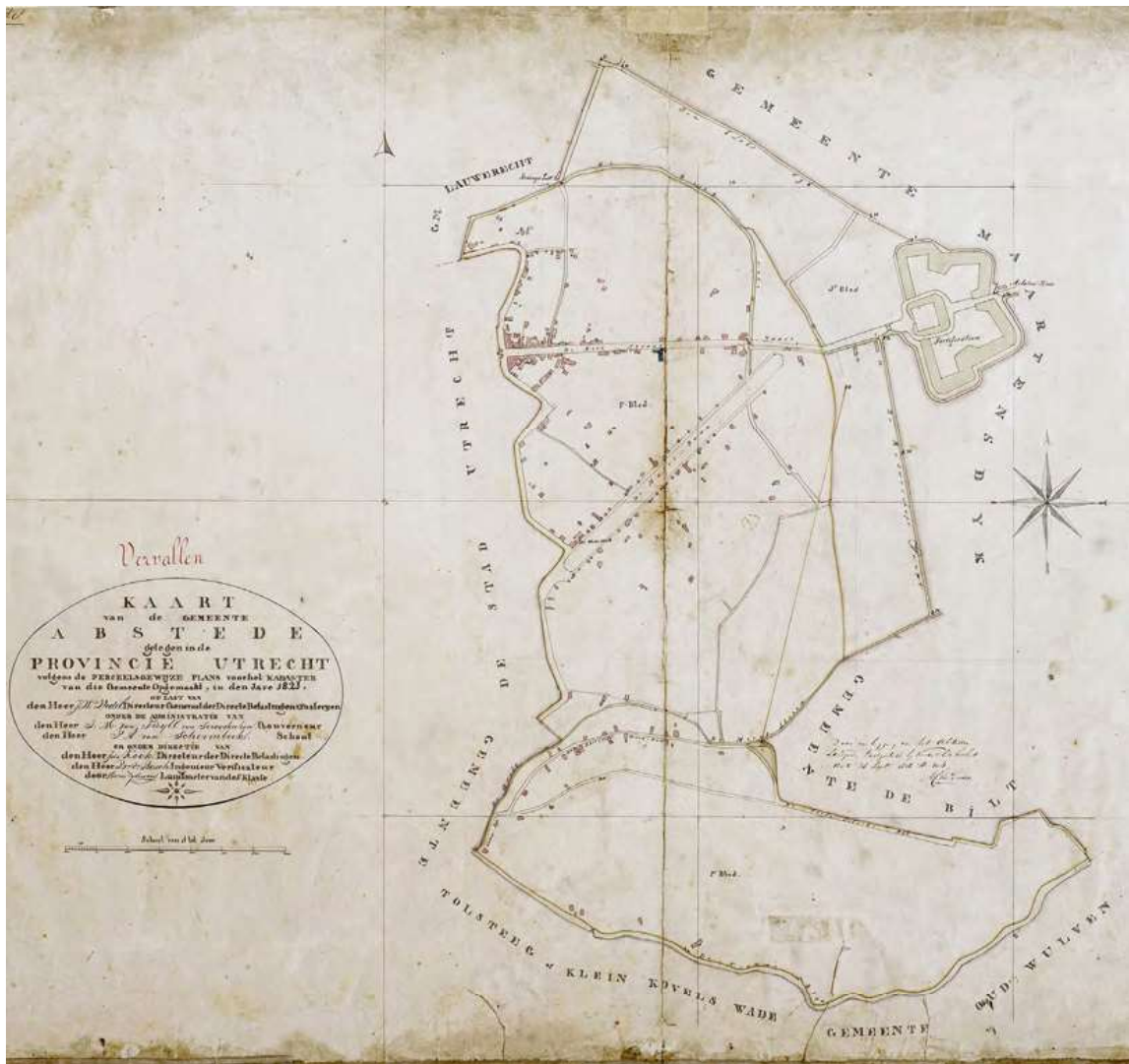
De grenzen van de gemeente Abstede, en daarmee ook een stukje van de gemeentegrens van De Bilt, werden vastgelegd op 22 augustus 1820 (3). Voor de juistheid ervan tekenden schout P.A. van Schermbeek van Abstede en zijn collega's van de aangrenzende gemeenten, waaronder schout (vanaf 1825 burgemeester) P.A. Muntendam van De Bilt. In 1823 was De Bilt aan de beurt; opnieuw werd de grens tussen de beide gemeenten vastgelegd en ondertekenden de genoemde betrokkenen het Biltse proces-verbaal (5). In 1821 werd bovendien nog een kadastrale kaart van de gemeente Abstede (figuur 2) vervaardigd. Op de kaart is onder

Figuur 1. Gedeelte van de figuratieve schets van grensscheiding van de gemeente Abstede, 1820. De grens met De Bilt begint in het midden van de Kromme Rijn en loopt vervolgens langs de Vossegatsdijk, het Absteder Zandpad en de Minstream (8). Het huis De Meent van Andries Oortman is aangegeven in rood. Het land ten noorden van de Minstream is eigendom van jhr. Diderik Willem Jacob Strick van Linschoten, ambachtsheer der gemeente Abstede en vanaf 1832 eigenaar van het landgoed Arenberg in De Bilt. Bron: Het Utrechts Archief (3).

andere aangegeven dat dit gebeurde onder de administratie van de eerdergenoemde schout Van SchermbEEK. De grenzen tussen Abstede en De Bilt op die kaart zijn in lijn met

wat in de beide processen-verbaal van grensbepaling is beschreven.

Figuur 2. Kaart van de gemeente Absteede uit 1821. De inham rechtsonder in het gebied van Absteede valt onder De Bilt. Later is op de kaart een grenswijziging ingetekend als gevolg van de verlegging van het Absteder Zandpad (Abstederdijk). Bron: Het Utrechts Archief.

Stadsvrijheid van Utrecht

Wat bij het bestuderen van deze grenzen opvalt, is dat ze afwijken van de grenzen van de zogeheten 'Vryheyd der stadt Utrecht', het gebied rond Utrecht waar de stad het voor het zeggen had (figuur 3). Die grenzen waren in 1539 vastgesteld door Maria van Hongarije, zuster van Karel V en van 1530-1555 landvoogdes van de Nederlanden. Ze zijn terug te vinden op verscheidene oude kaarten, bijvoorbeeld die van Caspar Specht uit 1698, een kaart die in het begin van de achttiende eeuw nog een aantal malen werd herdrukt. De noordgrens van Abstede ligt op die kaarten niet bij het Vossegat, een gedeelte van de Minstream (6), zoals in het proces-verbaal van 1820, maar loopt langs de Hoofddijk/Oostbroekselaan. Ook is een gedeelte van de Minsweerd tussen de Minstream en de Vossegatsedijk bij De Bilt gekomen. De nauwe verbindingszone tussen de landen onder De Bilt ten noordoosten van de Minstream enerzijds en de ten zuidwesten daarvan anderzijds, is verbreed. De wijzigingen, die neerkomen op een vergroting van het grondgebied van De Bilt ten koste van dat van Abstede, vonden plaats tussen 1811 en 1820 (7); ze zijn aangegeven op een 'Kaart van een gedeelte van de Gemeente de Bildt' uit de periode 1825-1830 (figuur 4).

Gemeentebestuur van Utrecht

De verschillen tussen de 'klassieke' kaart van de Vrijheid van Utrecht van voor 1800 en een kaart die de afspraken uit de processen-

verbaal van grensscheiding van rond 1820 weerspiegelt, bleven niet onopgemerkt. Eind 1834 drongen ze ook door tot het gemeentebestuur van Utrecht, dat kennelijk niet de beschikking had over kadastrale kaarten zoals figuur 2 uit 1821 en figuur 4 uit de periode 1825-1830. De gemeente bestempelde de door het kadaster gehanteerde grenzen, in dit geval voorheen van de gemeente Abstede, maar sinds 1823 weer van de gemeente Utrecht (8), zonder meer als onjuist en ondernam actie om de oude situatie te herstellen (9). Dat was het begin van een uitvoerige correspondentie over de zaak in 1835 tussen het gemeentebestuur van de stad Utrecht enerzijds en gouverneur L. van Toulon van de provincie Utrecht anderzijds. Overigens leidde die, zoals zo vaak, aan geen van beide kanten tot een verandering van het aan het begin ingenomen standpunt. Het gemeentebestuur van Utrecht bleef aandringen op teruggave van de zijns inziens ten onrechte aan De Bilt overgedragen gronden van Abstede. De gouverneur weigerde daarin mee te gaan, vond het te veel gedoe en was bang voor een golf van nieuwe verzoeken tot grenscorrecties.

Gebiedsaanspraak

De gemeente wilde de ongeveer zestig hectare grond niet kwijt omdat grondbelastinggelden oplevert. Bovendien voorzag ze problemen voor de rechtsgang als niet duidelijk was voor welke rechtbank betrokkenen moesten worden gebracht die in het betwiste gebied

Figuur 3. Detail uit de “Caerte vande Vryheyd der Stadt Utrecht volgens decisie van den Iare 1539” van Caspar Specht, uitgegeven door Joachim Ottens, 1698; ongewijzigde heruitgave 1708-1719. Noord is linksboven.

een misdrijf zouden begaan. De grens tussen Utrecht en Maartensdijk enerzijds en die van De Bilt anderzijds was namelijk tegelijkertijd de grens tussen de kantons Utrecht en Amersfoort. Utrecht wilde dan ook de grenzen aanhouden zoals aangegeven op de kaart van Specht (figuur 3), die altijd als referentie had gediend voor het grondgebied van de Vrijheid van de stad Utrecht. Een verwijzing naar deze grenzen klinkt uit de mond van het Utrechtse gemeentebestuur overigens uiterst ongeloofwaardig. Toen eerder, in 1829,

met het gemeentebestuur van Maartensdijk overeenstemming werd bereikt over een grenswijziging, waarbij bijvoorbeeld het buiten de Vrijheid van de stad Utrecht gelegen Fort De Bilt en de grond van de latere katholieke begraafplaats Sint Barbara overgingen van Maartensdijk naar Utrecht, bleek men in het geheel niet gehecht te zijn aan die oude grens. Het Utrechtse gemeentebestuur voerde verder aan dat Abstede in feite altijd tot Utrecht had behoord. Het gemeentebestuur

had gekend moeten zijn in een zo belangrijke zaak als de verandering van gemeentegrenzen. Ook wilde Utrecht niet de dupe worden van wat voor beslissing dan ook die geheel buiten het stadsbestuur om was genomen. Utrecht kreeg bijval van jhr. Diderik Willem Jacob Strick van Linschoten, ambachtsheer der gemeente Abstede, die zich in de discussie mengde nadat hij zich er in het voorjaar van 1835 van bewust geworden was dat zijn heerlijkheid aanzienlijk in omvang was geslonken. Strick van Linschoten, die in 1832 het landgoed Arenberg in De Bilt had gekocht, wendde zich tot Van Toulon om te bewerkstelligen dat de grenzen weer zouden worden teruggebracht naar de situatie van 1539.

Geen medewerking

De gouverneur voelde er echter niets voor om op de Utrechtse verzoeken tot grenswijziging in te gaan. De gemeente Utrecht had volgens hem gewoon zitten slapen. Als er bij de vaststelling van de gemeentegrens in 1820 al fouten waren gemaakt, dan hadden de vertegenwoordigers van Utrecht of Abstede daar met hun neus bovenop gezeten, zoals onder andere uit de ondertekeningen van de processen-verbaal van grensbepaling blijkt. De kadastrale kaart van Abstede van figuur 2, waarop de nieuwe grenzen staan en waarop in de tekst linksonder wordt gerept over de betrokkenheid van de schout van Abstede bij het tot stand komen van de kaart, vormt aanvullend, zij het niet door de gouverneur

genoemd bewijs van de betrokkenheid van het Absteder bestuur. Als Abstede destijds onder Utrecht viel, zoals het gemeentebestuur beweerde, hadden de bestuurders van die stad zelf de onderlinge communicatie en de afbakening van ieders bevoegdheden niet op orde. Verder had de gemeente kunnen weten dat er een grensbepaling zou gaan plaatsvinden; ze had het kunnen lezen in de Staatscourant en op de talloze plakaten die de activiteit hadden aangekondigd.

Bovendien had het stadsbestuur al in 1823 bij de vereniging van de stad Utrecht met de buitengemeenten bezwaar kunnen maken tegen de foutief geachte grens. Ook nadat het kadaster in 1832 de stukken met betrekking tot de gemeentegrenzen aan alle gemeentebesturen had toegezonden, liet de gemeente Utrecht niets van zich horen. Van de verlenging van de periode waarin bezwaar kon worden aangetekend, tot 30 juni 1833 (10), had de gemeente evenmin gebruik gemaakt. Over de aan Utrecht onttrokken grond moest het stadsbestuur niet zeuren; in 1830 was Utrecht er bij de grenswijziging met Maartensdijk zeker niet bekaaid afgekomen. De percelen in Abstede waar het nu over ging, waren onbebouwd en zouden per jaar hooguit 13 gulden aan belasting opbrengen. Het juridische argument dat de gemeente aanvoerde, was achterhaald. Sinds een recente herindeling van de kantons, hoorde De Bilt niet langer bij het kanton Amersfoort, maar bij het kanton Utrecht. Voor de plaats waar eventuele misdadigers berecht

Figuur 4. Kaart van een gedeelte van de Gemeente de Bildt met aanduiding van de grensscheiding met de stadsvrijheid van Utrecht, zoals deze in 1539 is vastgesteld in een rode kleur en een kleine grenswijziging uit 1811 in verband met de aanleg van Fort Vossegat in een gele kleur. Noord is rechtsboven. De kleuren zijn op het origineel niet goed zichtbaar en hier beter zichtbaar gemaakt (10). In groen is een gedeelte van de grens tussen De Bildt en Abstede aangegeven volgens de processen-verbaal van grensbepaling van Abstede uit 1820 en van de Bildt uit 1823. Onderin volgt de grens het midden van de Kromme Rijn. Bovenin loopt de grens langs de Minstream. Datering 1825-1830. Bron: Het Utrechts Archief Cat. nr. 216098.

moesten worden, maakte het dus niet meer uit of de gronden bij De Bildt hoorden of bij Utrecht.

Van Toulon was dus niet te vermurwen.

Mocht de gemeente toch terug willen naar de oude grenzen van Abstede, dan moest zij het maar hogerop zoeken.

Het huis genaamd de Meent

In dit stadium van de discussie deed zich een nieuw feit voor. Andries Oortman, eigenaar van het in De Bildt buiten het geclaimde gebied tegen de grens van Utrecht gelegen buitengoed 'De Meent', wilde zijn huis uitbreiden en verder van het Absteder Zandpad

af komen te zitten. De Abstederdijk, zoals die weg ook wel werd genoemd, liep vanuit Utrecht gezien eerst een stukje langs de Minstroom en maakte vervolgens een bocht naar rechts. Het huis lag bij die bocht aan de Minstroom en is onder andere in rood aangegeven op de figuratieve schets der grensscheiding van Abstede (figuur 1, tekst: *Huis gen de Mint*) en op de 'Kaart van een gedeelte van de Gemeente de Bildt' (figuur 4, tekst: *de Heer Oortman*). Om zijn wensen te kunnen verwezenlijken moest het Absteder Zandpad, dat tevens als grens diende tussen De Bilt en Abstede, worden verlegd (figuren 2 en 5). Het gedeelte waarmee Oortman zijn tuin op deze manier vergrootte, was reeds zijn eigendom, maar lag volgens het nog steeds geldige proces-verbaal van grensbepaling in de gemeente Utrecht. Zijn verzoek was om het geheel onder te brengen bij de gemeente De Bilt.

Laatste pogingen

Om een en ander te kunnen regelen, was overleg nodig tussen de beide betrokken gemeentebesturen, in aanwezigheid van de gouverneur van de provincie Utrecht. Dat bood het gemeentebestuur van Utrecht een goede gelegenheid om de gewenste grenswijziging nog eens ter sprake te brengen. De overeenkomst over de wijziging van de grens tussen Utrecht en Maartensdijk, die in 1830 leidde tot de eerder genoemde annexatie van delen van die buurgemeente, was immers ook in een dergelijk overleg tot stand

gekomen.

De bijeenkomst vond plaats in november 1835 en liep voor Utrecht uit op een teleurstelling. Over de door Oortman gewenste minimale grenswijziging konden de betrokken gemeentebesturen het gemakkelijk eens worden. De gemeente De Bilt weigerde echter de aanspraken van Utrecht op een deel van haar grondgebied te erkennen en zat dus op één lijn met de gouverneur.

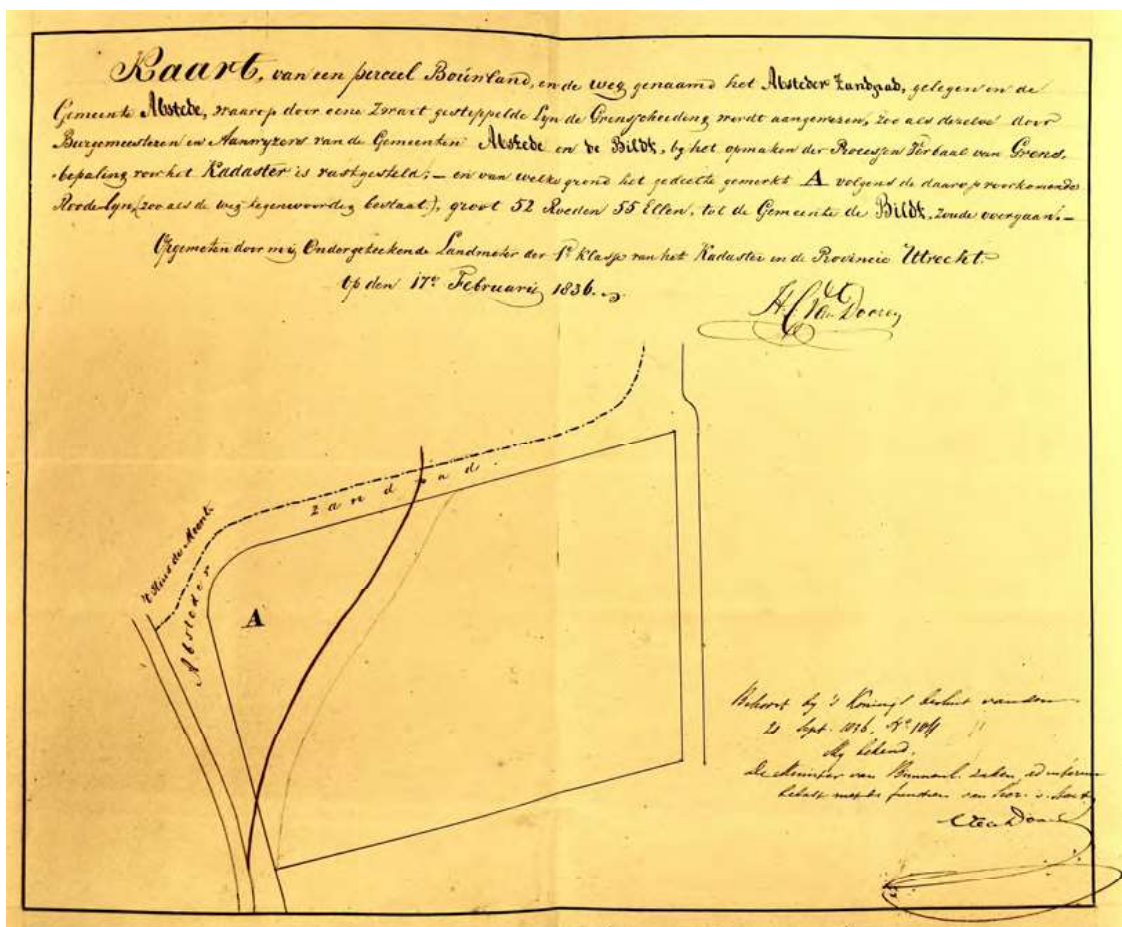
Ten einde raad zocht het gemeentebestuur van Utrecht het hogerop en verzocht Gedeputeerde Staten zich over de zaak te buigen. Ook nu weer kreeg Utrecht nul op het rekest.

Berusting

Na deze nieuwe tegenslag legde het gemeentebestuur van Utrecht het hoofd in de schoot. De gemeenteraad werd op 31 december 1835 geïnformeerd over het mislukken van de pogingen om de onder Bilts bestuur gebrachte grond weer terug te brengen naar Utrecht. Op 12 januari besloot de raad de zaak voorlopig te laten rusten, maar behield zich het recht voor er later bij een geschikte gelegenheid nog eens op terug te komen.

De door Oortman gewenste nieuwe gemeentegrens werd in 1836 bij Koninklijk Besluit vastgelegd (11). In de 'Kaart van de Gemeente Abstede' uit 1821 (figuur 2) is later de nieuwe positie van het Absteder Zandpad ingetekend.

Bij een grenswijziging in 1896, waarbij De Bilt het grondgebied tussen Minstroom,

Figuur 5. Schets van de door Andries Oortman in 1835 gewenste verlegging van het Absteder Zandpad en van de grens tussen de gemeenten Utrecht en de Bilt. Noord is links. Bijlage bij het Koninklijk Besluit (9) waarin een en ander werd goedgekeurd.

Vossegat, Vossegatsedijk en Absteder Zandpad moest afstaan aan Utrecht, kwam een gedeelte van de betwiste gronden weer binnen de gemeentegrenzen van Utrecht te liggen. Het restant volgde later en behoort sinds een grenswijziging van 1954 bij Utrecht.

Literatuur

1. A.J. van der Meer: 'Het kadaster en de gemeentegrenzen', *Geodesia* 21 (1979) 144-164.
2. www.hisgis.nl
3. Processen-verbaal van grensbepaling van onder andere de gemeenten Abstede en Maartensdijk. Het Utrechts Archief, 1294, Inv. nr. 3799.
4. Koninklijk Besluit van 7 januari 1833 (staatsblad nr. 1). Nationaal Archief, Den Haag, Algemene Staatssecretarie, nummer toegang 2.02.01, inventarisnummer 3768.
5. Processen-verbaal van grensbepaling van onder andere de gemeente de Bildt, Het Utrechts Archief, 1294, Inv. nr. 3800.
6. De Minstroom, vroeger ook Meentstroom genoemd, loopt van de Stadsbuitengracht van Utrecht bij de Maliesingel eerst naar het noordoosten tot aan de Ridderschapsvaart en vervolgens naar het zuidoosten tot aan de Kromme Rijn. Het water waar een breder gedeelte van de Ridderschapsvaart en de Minstroom bij elkaar komen heet ook wel de Zilveren Schaats; het gedeelte van de Minstroom tussen de Zilveren Schaats en de Kromme Rijn heet ook wel het Vossegat. De Ridderschapsvaart loopt van de Biltse Vaart (Biltse Grift) bij Fort De Bilt naar de Minstroom/Zilveren Schaats. Soms heet de Ridderschapsvaart ook Laansche Grift; dat is bijvoorbeeld het geval in de processen-verbaal van grensbepaling van de gemeenten Maartensdijk uit 1818 (2, 3) en de Bildt uit 1823 (2, 5).
7. Acket, M.N., 'Ligging en grenzen van Utrecht', *Jaarboekje van Oud-Utrecht* (1950) 77-123
8. Koninklijk Besluit van 6 mei 1823, No 129. NL-HaNA, Staatssecretarie, 2.02.01, inv.nr. 1653.
9. D.W.C. Schuylenburg, *Aanteekeningen over de grenzen der gemeenten Utrecht en de Bilt in den aanvang der 19e eeuw*, ca 1910, Het Utrechts Archief, 4001, Inv. nr. 6.
10. Van Toulon schrijft 1 juni 1833.
11. Koninklijk Besluit van 28 september 1836, No 104. NL-HaNA, Staatssecretarie, 2.02.01, inv.nr. 4178.
12. Meijer, J.W.H: *Kleine Historie van De Bilt en Bilthoven*, Bunnik, Uitgeverij Reiniers, 1995. Bijlage 2.

Auteur:

Kees Floor (1947) verzorgt weercursussen en weerlezingen. Hij schreef talrijke artikelen voor dagbladen en tijdschriften, waaronder de *Volkskrant*, *Utrechts Nieuwsblad* en *De Biltse Grift*. Hij werkte bij het KNMI en bij de lerarenopleidingen van Universiteit Utrecht en Hogeschool Utrecht. www.keesfloor.nl.